

Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 26 marca 2019 r., II Aka 20/19

ZYGMUNT KUKUŁA*

STRESZCZENIE

Dokumentacja działalności gospodarczej podlega wzmożonej ochronie na wielu płaszczyznach, także w prawie karnym. Rozróżniamy wiele przestępstw wymienionych w różnych ustawach, godzących w prawidłowość wytworzonej dokumentacji przedsiębiorstwa. Jednym z nich jest nierzetelne prowadzenie dokumentacji gospodarczej, o którym mowa w art. 303 k.k. Zauważa się skromne zainteresowanie orzecznictwa tym przepisem, a liczba opublikowanych dotąd orzeczeń z tego zakresu jest dalece niewystarczająca. Komentowane rozstrzygnięcie prowadzi do uporządkowania podmiotowych kwestii tej odpowiedzialności. W szczególności dotyczy to wyboru jednej z dwóch kolidujących ze sobą podstaw odpowiedzialności karnej.

Słowa kluczowe: dokumentacja gospodarcza, nadużycie zaufania, zarządzanie przedsiębiorstwem, odpowiedzialność karna, przestępstwo

Nawet w przypadku równoczesnego wyczerpania znamion typu czynu zabronionego z art. 296 § 1 i art. 303 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹ (dalej: k.k.) należy przyjąć, że art. 296 k.k. ma charakter *lex specialis* (ze względu na wysokość szkody oraz powiązanie pomiędzy sprawcą a poszkodowanym), co wyklucza tzw. kumulatywną kwalifikację prawną.

* Dr hab. Zygmunt Kukuła, funkcjonariusz III Komisariatu Policji w Bielsku-Białej, pracownik naukowy Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej.

¹ Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.

Na tle dosyć szybko rozwijającego się dorobku orzeczniczego związanego z wykładnią przepisu o nadużyciu zaufania z art. 296 k.k., dostrzega się wyraźny deficyt zainteresowania judykatury przestępstwem nierzetelnego prowadzenia dokumentacji działalności gospodarczej typizowanego w art. 303 k.k. Wydanie więc po dłuższej przerwie kolejnego orzeczenia, nawiązującego do tego przepisu, ocenić wypada pozytywnie, choć w znaczącym stopniu powstałego niedoboru nie zdoła ono zrównoważyć. Pozwala jednak na ocenę art. 303 k.k., poprowadzoną w kontekście konstrukcji odpowiedzialności karnej za wybrane przestępstwa gospodarcze. Komentowane rozstrzygnięcie zwraca uwagę na rolę prawidłowego dokumentowania operacji gospodarczych i w ogóle rolę szeroko pojmowanej dokumentacji działalności gospodarczej, w zabezpieczeniu prawidłowego obrotu gospodarczego. Dodatkowo uwzględnia obszary styczne pomiędzy zakresami znamion tego przepisu a przestępstwem nadużycia zaufania, co oddziałuje na prawnokarne wartościowanie popełnionego czynu. Z tego chociażby względu zasługuje na dokładniejszą analizę.

Przedmiotem rozpoznania w sprawie II Aka 20/19² było oskarżenie dwóch członków zarządu spółki z o.o. o to, że działając wspólnie i w porozumieniu ze sobą, w krótkich odstępach czasu i w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, a nadto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, będąc obowiązani do zajmowania się sprawami majątkowymi spółki z o.o. jako prezes zarządu i wiceprezes zarządu, przez nadużycie udzielonych im uprawnień i niedopełnienie ciążącego obowiązku oraz prowadząc dokumentację działalności gospodarczej w sposób nierzetelny i niezgodny z prawdą, w tym usuwając i ukrywając dokumenty dotyczące tej działalności oraz wystawiając podwójne, nieodzwierciedlające operacji dokumenty kasowe, wyrządzili spółce szkodę majątkową w wielkich rozmiarach, tj. w kwocie co najmniej 1 182 455,37 zł, przez: wyprowadzenie środków pieniężnych ze spółki i przeznaczenie ich na własne potrzeby, sprzedaż nieruchomości po cenie zaniżonej i zawarcie umów darowizny dwóch samochodów, kwalifikując ich zachowanie z art. 296 § 1-3 w zw. z art. 303 § 1 i 2 w zw. z art. 11 § 2 i art. 12 k.k.

Oskarżeni zostali uniewinnieni od zarzucanego im przestępstwa przez sąd pierwszej instancji. Apelację od wyroku wniósł oskarżyciel subsydiarny, zarzucając naruszenie przepisów postępowania mających wpływ na treść orzeczenia oraz błędy w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia, mające wpływ na jego treść. Sąd Apelacyjny oddalił apelację, utrzymując zaskarżony wyrok w mocy. W procesie przed sądem przeprowadzone dowody co prawda potwierdziły fakt nierzetelnego prowadzenia księgowości spółki, jak też i usunięcia

² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 26.03.2019 r., II Aka 20/19, Lex nr 2682526.

jej dokumentacji, ale jest to samo przez się w opinii sądu dalece niewystarczające do ustalenia szkody w mieniu spółki, a tym samym przypisania oskarżonym odpowiedzialności za czyn z art. 296 § 1-3 k.k. Na szczególną uwagę zasługuje opinia sądu odwoławczego, w świetle której nie może być mowy o zwolnieniu z odpowiedzialności członków zarządu z dochowania należytej staranności przy prowadzeniu jej spraw, zgodnie z wzorcem „dobrego gospodarza”. Odnosiło się to do zbycia dwóch samochodów drogą darowizny, co w kontekście ustaleń biegłego księgowego nie było gospodarczo uzasadnione. Okoliczność ta pozostaje jednak bez znaczenia, skoro łączna wartość дарowanych samochodów wraz z kwotą zniżenia ceny zbycia nieruchomości (niezależnie od następczego stwierdzenia bezwzględnej nieważności umowy sprzedaży nieruchomości w postępowaniu cywilnym), nie przekraczała wartości kwoty stanowiącej graniczną wartość mienia znaczącej wartości w rozumieniu art. 115 § 5 k.k.

Opublikowane orzeczenie wiąże się prawnokarną oceną, podpadającą co najmniej pod dwa przepisy ustawy karnej, co w naturalny sposób prowadzi do powstania wielości ocen tego samego zachowania sprawcy.

W następstwie tak ukształtowanego stanu faktycznego pojawiają się pomysły rozwiązania tego problemu w drodze koncepcji redukującej wielość ocen, a w konsekwencji wyboru jednego z przepisów, na podstawie którego dojdzie do skazania sprawcy za przypisane mu przestępstwo. Zbieg przepisów nie jest czymś wyjątkowym w praktyce prawniczej, a już szczególnie w dziedzinie odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze. Przepisy typizujące poszczególne zachowania zabronione w obrocie gospodarczym nawiązują do wielu uregulowań przewidzianych w ustawach odnoszących się do tego obrotu. Sąd apelacyjny w tej akurat sprawie swój wysiłek skoncentrował na wzajemnej interakcji dwóch przepisów z tego samego rozdziału kodeksu, tj. art. 296 k.k. (nadużycie zaufania przy zajmowaniu się sprawami majątkowymi) oraz art. 303 § 2 k.k. (wyrządzenie szkody majątkowej przez niewłaściwe prowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej).

Diagnoza głosowanego orzeczenia poprzedzona być musi analizą zakresu ochrony obydwu przepisów, ich strony przedmiotowej wraz z charakterystyką podmiotu odpowiedzialnego. Uzyskane tą drogą rezultaty pozwolą we właściwy sposób ustosunkować się do słuszności przedstawionego zapatrywania.

Bezsporne jest, że obydwa te przepisy zamieszczono w jednym rozdziale XXXVI kodeksu karnego zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym”. Rodzajowym przedmiotem ochrony jest więc tu bezpieczeństwo obrotu gospodarczego i cywilnoprawnego. Kolejny obszar wspólny zasięgu obydwu przepisów pojawia się w związku z wymogiem, aby dokumentacja podlegająca ochronie, na podstawie art. 303 k.k., związana była z działalnością gospodarczą. Z kolei każda jednostka organizacyjna

korzystająca z ochrony ze strony art. 296 k.k. i prowadząca taką działalność zobligowana jest do udokumentowania jej wyników we właściwy sposób. Dokumentacja działalności gospodarczej jest więc spełnieniem tego warunku.

Strona przedmiotowa przestępstwa nadużycia zaufania przewidziana w typie podstawowym art. 296 § 1 k.k. sprowadza się do nadużycia udzielonych sprawcy uprawnień lub niedopełnieniu ciążącego na nim obowiązku. Konstrukcja art. 296 k.k. jest więc właściwa przepisom o charakterze blankietowym, zawierając ramowy jedynie opis czynu zabronionego, w związku z czym w procesie subsumcji trzeba odwołać się do innych aktów prawnych. Opis czynu zabronionego staje się pełny z chwilą uwzględnienia elementów leżących poza samą normą zawartą w kodeksie karnym. Stosownie do okoliczności mogą nimi być inne ustawy, umowy bądź decyzje. Zajmowanie się sprawami majątkowymi oznacza rozstrzyganie w tych sprawach, współdziałanie w nich lub wpływanie na rozstrzygnięcie, a w szczególności rozporządzanie mieniem, dokonywanie czynności prawnych dotyczących mienia lub praw majątkowych, a także udzielanie rady, jeśli jest się do tego z jakiegokolwiek tytułu prawnego obowiązany³. W pojęciu tym mieści się także rozporządzanie składnikami cudzego majątku i zaciąganie zobowiązań, nie wyłączając jednorazowego wykonywania takich działań⁴.

Do spraw o charakterze majątkowym z pewnością zaliczać się będzie prowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej jednostki, na podstawie której zarządzający nabędą wiedzę o jej sytuacji finansowej, istniejących zobowiązaniach, wierzycielach itp. Pozyskane tym sposobem wiadomości mogą być przez nich wykorzystane do prawidłowego zarządzania. Doświadczenia wyniesione z praktyki potwierdzają, że jedną z przyczyn przestępstw związanych z nierzetelnym prowadzeniem dokumentacji jest dążenie do osiągnięcia zysku, bądź ukrycie popełnionych wcześniej przestępstw. Prowadzi to do zjawiska oszustw księgowych, potocznie zwanych „kreatywną księgowością”. Bywa to w różnym stopniu powiązane z wynagrodzeniem kadry menedżerskiej, zwłaszcza gdy ów system jest uzależniony od wypracowanego przez przedsiębiorstwo zysku. Dodatkowo oddziałuje też na ich

³ Zob. L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie ustawy*, Kraków 1936, s. 580.

⁴ Zob. J. Wojciechowski, *Ustawa o ochronie obrotu gospodarczego z komentarzem*, Warszawa 1994, s. 1; W. Świda, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 628; S. Giżowska-Szarek, „Zajmowanie się sprawami majątkowymi i działalnością gospodarczą” jako znamień przestępstwa z art. 296 § 1 k.k., „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7-8, s. 150; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 597; postanowienie SN z 17.03.1934 r. (brak sygnatury), „Zbiór Orzeczeń” 1934, poz. 79; wyrok SN z 17.01.1938 r., III K 1554/37, OSN 1938, nr 7, poz. 173; wyrok SA w Katowicach z 27.10.2005 r., II Aka 88/05, Lex nr 183847; wyrok SA w Łodzi z 6.06.2006 r., II Aka 65/06, OSN Prok. i Pr. 2007, nr 7-8, poz. 40; wyrok SA w Białymstoku z 30.12.2016 r., II Aka 151/16, Lex nr 2205964.

dalszą pracę w zarządzanym podmiocie. Jeśli jednak wyniki finansowe osiągną poziom poniżej prognozowanego, to dotychczasowi inwestorzy danego podmiotu mogą się z niego wycofać. Czynniki tego rodzaju powodują realne zagrożenia dla prawidłowości tworzonej dokumentacji działalności gospodarczej.

Znamiona strony przedmiotowej w postaci przekroczenia uprawnień to pierwszy z dwóch możliwych wariantów działania sprawcy. Uprawnienie zdefiniowano jako przyznane podmiotowi przyzwolenie i prawo do określonego zachowania⁵. Z kolei obowiązek to nakaz działania lub zaniechania określonych powinności ciążących na sprawcy. Pojęcie nadużycia uprawnień nie może być utożsamiane z ich przekroczeniem, a jego zakres przedmiotowy jest szerszy⁶. Przekroczenie zawiera się całkowicie w nadużyciu; przekroczenie oznacza wyjście poza zakres swoich kompetencji, natomiast nadużycie obejmuje ponadto także działanie formalnie mieszczące się w tym zakresie, ale sprzeczne z interesem mocodawcy lub obowiązkami dobrego gospodarza⁷. Efektem wystąpienia powyższych zdarzeń może okazać się wyrządzenie znacznej szkody majątkowej. Niedopełnienie obowiązków może polegać na bezczynności w sytuacji, gdy sprawca był obowiązany do działania, jak też na wykonaniu ich tylko w części, nienależycie i niesumienne⁸.

Przedstawione uwagi odnoszą się do znamion czynnościowych przestępstwa z art. 303 k.k. Sprowadza się ono w odmianie § 2 do wyrządzenia znacznej szkody majątkowej przez nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej albo prowadzenie jej w sposób nierzetelny lub niezgodny z prawdą. Składniki dokumentacji przedstawione i omówione zostały w ustawie z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości⁹. Zachowanie się sprawcy, skierowane przeciwko obowiązkom podanym w art. 303 k.k., przybiera więc jedną z dwóch postaci bądź obydwie, właściwe dla przestępstwa nadużycia zaufania (niedopełnienie obowiązków bądź przekroczenie uprawnień – obszary styczne – ZK). W literaturze podkreśla się, że dobrem chronionym przez art. 303 k.k. są interesy majątkowe wymienionych w jego treści podmiotów, a zachowanie sprawcy musi zmierzać do wyrządzenia szkody majątkowej¹⁰. Znamię szkody majątkowej zbliża do siebie obydwa, wskaza-

⁵ Zob. A. Peczeniuk, *Uprawnienie a obowiązek*, „Państwo i Prawo” 1964, nr 2, poz. 233.

⁶ Zob. T. Oczkowski, J. Lachowski, *Sporne problemy wykładni przepisów o przestępstwie nadużycia zaufania (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 5, s. 66.

⁷ Zob. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 604.

⁸ Zob. O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze. Komentarz*, Toruń 1997, s. 17; wyrok SA we Wrocławiu z 13.02.2013 r., II Aka 356/12, Lex nr 1299045; wyrok SN z 2.04.2004 r., WA 49/03, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 1962.

⁹ Dz. U. z 2019 r. poz. 351.

¹⁰ Zob. W. Wróbel, *Przestępstwo nierzetelnego prowadzenia dokumentacji działalności gospodarczej*, „Przegląd Sądowy” 1995, nr 7-8, s. 27.

ne przez sąd w glosowanym orzeczeniu przepisy karne. Fakt, że są to przestępstwa skutkowe, nie przesądza sam w sobie o możliwości wystąpienia zbiegu przepisów. Do pojawienia się skutku mogą prowadzić różne zachowania, niekoniecznie prowadzące do powstania takiej konstrukcji, a teoretycznie nie można wykluczyć zbiegu rzeczywistego, skutkującego przyjęciem kumulatywnej kwalifikacji czynu.

Wprowadzenie koncepcji odpowiedzialności karnej, właściwej dla art. 303 k.k., ma na celu wypełnienie luki powstałej w ochronie interesów majątkowych podmiotu w sytuacji, gdyby opisywanych czynów dopuściły się osoby, niemieszczące się w kręgu osób odpowiedzialnych za nadużycie zaufania. Dla przykładu, księgowy czy delegowany do tego celu pracownik księgowości mógłby ponosić odpowiedzialność karną jedynie w oparciu na przepisach art. 270-273 i art. 276 k.k., w których nie wspomina się jednak o wystąpieniu szkody majątkowej. Wprowadzony przepis zmienia ten stan rzeczy. Obowiązek dbałości o interesy majątkowe mocodawcy prowadzi do powstania związku przyczynowego pomiędzy niedopełnieniem obowiązków lub przekroczeniem uprawnień a powstałą z tego powodu znaczną szkodą majątkową. Prowadzenie dokumentacji jest obowiązkiem zarządzającego menedżera¹¹, który może w ramach przysługujących mu z tego tytułu uprawnień scedować tę powinność na inny podmiot, w drodze podpisania umowy o prowadzenie księgowości. Pojawienie się takiej umowy i wypełnienie obowiązków przez osobę zobowiązaną do prowadzenia tych spraw uchyła odpowiedzialność zarządzającego za czyn z art. 303 k.k., chyba że nadzorując przebieg umowy z podmiotem zewnętrznym, uchybił obowiązkowi prawidłowego nadzoru. To jednak jest już odrębne zagadnienie, niewchodzące w bezpośredni obszar rozważań.

Zważywszy na status prawny osoby odpowiadającej karnie za nadużycie zaufania oraz treść ustawowych znamion przestępstwa opisanego w art. 303 § 2 k.k., w szczególnych przypadkach możliwy jest zbieg obydwu tych przepisów. Zbieg ten w świetle podnoszonych argumentów ocenić należy jako pozorny i ulegający wyłączeniu na rzecz art. 296 § 1 k.k., jako przepisu o charakterze specjalnym. W literaturze przedmiotu stanowisko wyrażone w glosowanej tezie już znacznie wcześniej spotkało się z aprobatą. Jako argument podniesiono, że oprócz takiego samego zagrożenia karą, istnieje możliwość zastosowania wobec sprawcy przestępstwa z art. 296 k.k. klauzuli niekaralności¹². W kontekście przedstawionych

¹¹ *Ibidem*, s. 32; W. Makowski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1933, s. 647. Autor ten zauważył, że: „Jeżeli ustawodawstwo nakłada na kupca czy przemysłowca obowiązek prowadzenia ksiąg, działa w dobrze zrozumiałym interesie publicznym; niezastosowanie się do tego przepisu, zaniedbywanie obowiązku nie może pozostać w sferze prawa administracyjnego, gdyż interes publiczny jest na szwank narażony”.

¹² Zob. W. Wróbel, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz do art. 278-363 k.k. Tom III*, A. Zoll (red.), Kraków 2006, s. 835.

argumentów rozstrzygnięcie przedstawione w komentowanym orzeczeniu należy uznać za słuszne.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Giżowska-Szarek S., *„Zajmowanie się sprawami majątkowymi i działalnością gospodarczą” jako znamień przestępstwa z art. 296 § 1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7-8.
- Górniok O., *Prawo karne gospodarcze. Komentarz*, Toruń 1997.
- Makowski W., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1933, s. 647.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2004.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005.
- Oczkowski T., Lachowski J., *Sporne problemy wykładni przepisów o przestępstwie nadużycia zaufania (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 5.
- Peczeniuk A., *Uprawnienie a obowiązek*, „Państwo i Prawo” 1964, nr 2, poz. 233.
- Peiper L., *Komentarz do Kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach, przepisów wprowadzających obie ustawy*, Kraków 1936.
- Świda W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.
- Wojciechowaki J., *Ustawa o ochronie obrotu gospodarczego z komentarzem*, Warszawa 1994.
- Wróbel W., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz do art. 278-363 k.k. Tom III*, A. Zoll (red.), Kraków 2006.
- Wróbel W., *Przestępstwo nierzetelnego prowadzenia dokumentacji działalności gospodarczej*, „Przegląd Sądowy” 1995, nr 7-8.

Akty normatywne

- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości; Dz. U. z 2019 r. poz. 351.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny; Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.

Orzecznictwo

- Wyrok SN z 17.01.1938 r., III K 1554/37, OSN 1938, nr 7, poz. 173.
- Wyrok SN z 2.04.2004 r., WA 49/03, OSN w SK 2004, nr 1, poz. 1962.
- Postanowienie SN z 17.03.1934 r. (brak sygnatury), „Zbiór Orzeczeń” 1934, poz. 79.
- Wyrok SA w Katowicach z 27.10.2005 r., II Aka 88/05, Lex nr 183847.
- Wyrok SA w Łodzi z 6.06.2006 r., II Aka 65/06, OSN Prok. i Pr. 2007, nr 7-8, poz. 40.
- Wyrok SA we Wrocławiu z 13.02.2013 r., II Aka 356/12, Lex nr 1299045.
- Wyrok SA w Białymstoku z 30.12.2016 r., II Aka 151/16, Lex nr 2205964.
- Wyrok SA w Poznaniu z 26.03.2019 r., II Aka 20/19, Lex nr 2682526.

Comments to the judgement of the Appeal Court in Poznań of 26 March 2019, II Aka 20/19

ABSTRACT

Documentation of business operations is subject to intensified protection in multiple areas, and also under criminal law. There are many offences listed in various

Acts that are aimed against incorrectly generated documentation of enterprises. One of them is unreliable maintenance of business documentation as referred to in Article 303 of the Criminal Code. There is relatively little interest of case law in that regulation, and the number of rulings published so far is highly unsatisfactory. The judgement that is commented on intends to put an order to the subject matter of related liability. In particular, this refers to a selection of one of two colliding bases of criminal liability.

Key words: business documentation, abuse of trust, management of enterprise, penal liability, offence.